Geleerde lessen bij de aanpak van eenzaamheid

Opbrengsten van de decentralisatie-uitkering

Movisie: kennis en aanpak van sociale vraagstukken

Movisie is hét landelijk kennisinstituut voor een samenhangende aanpak van sociale vraagstukken. Samen met de praktijk ontwikkelen we kennis over wat echt goed werkt en passen we die kennis toe. De unieke rol van Movisie is het versnellen van leerprocessen. We zijn alleen tevreden als we een duurzame positieve verandering voor mensen in een kwetsbare positie realiseren.

We ondersteunen en adviseren maatschappelijke organisaties, overheden, maatschappelijk betrokken bedrijven en burgerinitiatieven. Lokaal of landelijk, toegesneden op het vraagstuk en de organisatie. Zo kunnen deze organisaties en hun professionals hun werk voor de samenleving zo goed mogelijk doen.

Movisie staat voor een maatschappij waar iedereen op een gelijkwaardige manier kan deelnemen. Waarin ook mensen in kwetsbare posities, gezien en ondersteund worden.

Kijk voor meer informatie op www.movisie.nl.

COLOFON

Auteurs: Jan Willem van de Maat en Lars Ramaker
Datum: 23 december 2019
© Movisie
Dit rapport is te downloaden op de website van Movisie.
Dit onderzoek is mede tot stand gekomen met subsidie van het Ministerie van Volksgezondheid Welzijn en Sport.

Inhoudsopgave

1 Inleiding 2
2 Onderzoeksopzet 3
3 Investeringen die gemeenten met de decentralisatie-uitkering hebben gedaan 4
4 Algemene geleerde lessen 15
5 Actuele knelpunten en tips 19
6 Bijlagen 23

1 Inleiding

Het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS) heeft in het kader van het Actieprogramma Eén tegen eenzaamheid aan Movisie gevraagd een onderzoek te doen naar het effect van de decentralisatie-uitkering die zestien gemeenten eind 2018 hebben ontvangen. Het gaat om de onderstaande zestien gemeenten. Het doel van deze uitkering was het ondersteunen van de lokale aanpak van eenzaamheid in de zestien gemeenten. Het ministerie is geïnteresseerd in welke investeringen gedaan zijn door deze zestien gemeenten, de resultaten die daarmee zijn behaald, welk effect dit heeft gehad op de lokale aanpak eenzaamheid en wat geleerde lessen zijn waarvan andere gemeenten gebruik kunnen maken. Movisie heeft in november 2019 de zestien gemeenten hierover geïnterviewd. In dit eindrapport vindt u de belangrijkste resultaten van het onderzoek.

Welke gemeenten hebben een decentralisatie-uitkering gekregen?
Amsterdam, Baarn, Delft, Den Haag, Dordrecht, Gorinchem, Haarlem, Haarlemmermeer, Heerlen, Leeuwarden, Lelystad, Roermond, Rotterdam, Schiedam, Terneuzen en Westerveld.

2 Onderzoeksopzet

Om inzicht te verkrijgen in de behaalde resultaten van de decentralisatie-uitkering heeft Movisie semigestructureerde interviews afgenomen met alle zestien gemeenten die de decentralisatie-uitkering voor de aanpak van eenzaamheid hebben ontvangen. Hierbij is gebruik gemaakt van een vragenlijst met topics (zij bijlage). Het concept van deze vragenlijst is aan het Ministerie van VWS voorgelegd. De meeste interviews zijn telefonisch afgenomen, afgezien van de interviews met de gemeenten Amsterdam, Rotterdam en Den Haag. Ter voorbereiding op de interviews hebben de onderzoekers van Movisie de toekenningsbrieven die door het ministerie naar de gemeenten zijn verstuurd, gelezen. Nadat alle gemeenten zijn geïnterviewd, zijn de opgehaalde gegevens geanalyseerd door de belangrijkste inzichten in categorieën in te delen. Deze inzichten zijn vervolgens tijdens een focusgroep op 28 november in Utrecht besproken met zeven van de geïnterviewde gemeenten. De vragen die hierbij centraal stonden waren: Herkent u deze inzichten? Welke aanvullingen heeft u? Ten slotte zijn de inzichten van zowel de interviews als de focusgroep verwerkt in het eindrapport.

3 Investeringen die gemeenten met de decentralisatie-uitkering hebben gedaan

Hoewel sommige gemeenten al bezig waren met de aanpak van eenzaamheid heeft in zijn algemeenheid de decentralisatie-uitkering een forse impuls gegeven aan de aanpak van eenzaamheid in de zestien gemeenten. Doordat er geld beschikbaar kwam, is het onderwerp vaak hoger op de agenda van het gemeentebestuur en de gemeenteraden gekomen. De landelijke aandacht die het Actieprogramma Eén tegen Eenzaamheid heeft gegenereerd, heeft volgens sommige gemeenten deze impuls nog eens versterkt.
De meeste gemeenten geven aan dat zij de middelen van de uitkering zo duurzaam mogelijk willen inzetten om met name de kwaliteit van de bestaande voorzieningen, activiteiten en initiatieven te verbeteren. Veel gemeenten verdelen daarbij de middelen over meerdere jaren.
Voor de meeste gemeenten kwam de uitkering onverwacht. Wat timing betreft volgde de uitkering relatief kort op de gemeenteraadsverkiezingen, waardoor sommige gemeenten midden in de fase zaten van het vorm geven van beleidsprogramma's.
Hoewel de decentralisatie-uitkering een flinke impuls heeft gegeven, geven relatief veel gemeenten aan nu te maken te hebben met bezuinigingen in het sociale domein, waardoor ook activiteiten rondom de aanpak van eenzaamheid onder druk komen te staan. Vooralsnog geven de meeste gemeenten die moeten bezuinigen aan dat het onderwerp eenzaamheid hoog op de agenda staat en dat de activiteiten op dit terrein, zoals begeleiding van lokale coalities, behouden kunnen blijven. Dat neemt niet weg dat verschillende gemeenten aangeven dat zij hopen op een aanvullende decentralisatie-uitkering, zodat zij hun aanpak van eenzaamheid op de langere termijn kunnen borgen.

Gedane investeringen per gemeente
Hieronder geven we een overzicht van welke investeringen de zestien gemeenten hebben gedaan met de decentralisatie-uitkering. We lopen de gemeenten op alfabetische volgorde af.

3.1 Amsterdam

De gemeente Amsterdam was toen de uitkering werd uitgekeerd al aan de slag met een stedelijke aanpak van eenzaamheid. De gemeente heeft gekozen om zich op alle leeftijden te richten en te werken met een lerende manier van werken met een stedelijk netwerk van 'aandeelhouders' uit zowel de praktijk, onderzoek en beleid. Langs de al uitgezette lijnen zijn met de middelen van de decentralisatie-uitkering de onderstaande activiteiten en instrumenten medegefinancierd.

Gedane investeringen:

- In de eerste fase van de aanpak van eenzaamheid in Amsterdam zijn 39 experimenten gefinancierd. Hieruit zijn tien beloftevolle experimenten geselecteerd. Deze tien beloftevolle experimenten hebben een bijdrage gekregen om hun aanpak te verduurzamen.
- Voor medewerkers van gemeenten die subsidieaanvragen krijgen op het terrein van eenzaamheid is een Checklist ontwikkeld, waarmee zij de aanvragen tegen het licht kunnen houden van bestaande kennis over wat werkt.
- Aan de GGD Amsterdam en Movisie is gevraagd een 'Wegwijzer' te maken voor de aanpak van eenzaamheid, waarmee stadsdelen (en de gemeente als geheel) overzicht kunnen krijgen over waarop ingezet kan worden bij de aanpak van eenzaamheid. De tool 'Wegwijs in de aanpak van eenzaamheid' is online beschikbaar voor alle gemeenten.
- Onderhouden van het Amsterdams netwerk eenzaamheid en de website van het netwerk.
- Tijdens de Week tegen eenzaamheid zijn verschillende activiteiten georganiseerd.
- Communicatie rondom de aanpak van eenzaamheid.

3.2 Baarn

De gemeente Baarn was voor de uitkering al aan de slag met de aanpak van eenzaamheid. Er was een projectgroep actief die samen met het hele veld, waaronder aanbieders en verenigingen, gestart was met inventariseren van wat er al gebeurt op het terrein van eenzaamheid en wat daarbij de knelpunten waren. Toen de uitkering werd uitgekeerd was het plan van aanpak in de maak. De uitkering leidde tot druk vanuit de raad om veel concrete activiteiten in gang te zetten. Dit botste enigszins met de wens van het kernteam en de gemeente om doordacht en duurzaam aan de slag te gaan en ruimte te houden om te ontdekken wat wel en niet werkt.

Gedane investeringen:

- Er is een bureau ingehuurd om het plan van aanpak 'vlot te trekken' voor de aanpak van eenzaamheid.
- Er zijn verschillende activiteiten georganiseerd tijdens de week tegen eenzaamheid.
- De gemeente heeft een welzijnsorganisatie gevraagd een projectleider aan te nemen voor twee dagen per week. Deze projectleider gaat onder andere vergaderingen voor het kernteam en bijeenkomsten voor het netwerk organiseren. Daarnaast gaat de projectleider meer partijen betrekken bij het netwerk, zoals woningcorporaties, politie, scholen, huisartsen, welzijn en MEE.

Geplande investeringen:

- Samen met de gemeente Soest wordt een signaleringspunt opgezet. De insteek is dat het punt dichter bij burgers, professionals (o.a. huisartsen) en ondernemers komt dan nu het geval is, zodat mensen beter weten waar ze met signalen terecht kunnen.

3.3 Delft

De gemeente Delft heeft de aanpak van eenzaamheid gepositioneerd onder het lokale gezondheidsbeleid. De bezuinigingen in het sociale domein hebben daarom niet direct invloed op de lokale aanpak van eenzaamheid. De gemeente werkt met een lokale werkgroep waarin acht organisaties plaats hebben. De gemeente signaleert een gebrek aan tijd onder de werkgroepleden. Zij zijn ook erg druk zijn met andere taken en vraagstukken.
Het bleek lastig om de inzet van de Compaan (tablet waarmee ouderen contacten met vrienden en familie kunnen onderhouden) door de raad goedgekeurd te krijgen. Techniek inzetten bij de ondersteuning voor ouderen bleek emoties in de raad op te roepen: vervangt techniek menselijk contact?

Gedane investeringen:

- Financiële ondersteuning van een welzijnsorganisatie om 'Grip en Glans' cursussen aan te bieden.
- Opdracht aan een bedrijf om een online wijkagenda te ontwikkelen. Dit is een soort online sociale kaart. De inhoud wordt deels automatisch van websites van organisaties uit de wijk gehaald ('gescraped'). Je kunt op de wijkagenda bekijken welke activiteiten er in de wijk gepland staan, en je kunt je hiervoor als deelnemer aanmelden. De aanmelding komt direct binnen bij de organisatie die de activiteit organiseert.
- Bijna elke dag zijn activiteiten georganiseerd tijdens de 'Tien dagen van ontmoeting' (de Delftse benaming van de week tegen eenzaamheid).
- Faciliteren van de documentaire 'Goede buren'.

Geplande investeringen:

- De gemeente Delft gaat in 2020 experimenteren met de Compaan (een tablet voor ouderen). Hiermee kunnen ouderen beter het contact met vrienden en familie onderhouden.

3.4 Den Haag

Gemeente Den Haag heeft een speciaal actieplan 'Met zijn allen niet alleen' in het leven geroepen om eenzaamheid onder al haar inwoners aan te pakken. Onder het actieplan ligt een budget voor de komende jaren. De gemeente werkt met een team van medewerkers aan het actieplan. De aanpak bouwt deels voort op activiteiten die tijdens de vorige collegeperiode in gang zijn gezet.

Gedane investeringen:

- Deloitte heeft in een eerder stadium de opdracht van Den Haag gekregen om aan de hand van data 'persona's' te ontwikkelen en aan te gegeven hoe deze verdeeld zijn over de verschillende wijken. Zo kan per wijk een specifieke aanpak worden ontwikkeld. Met middelen van de decentralisatie-uitkering is een tweede opdracht aan Deloitte gegeven, ditmaal om in kaart te brengen of het aanbod in de wijken aansluit bij de behoeften van de persona's. Samen met betrokkenen in de wijk is besproken of het aanbod passend is. Voor vier persona's bleek geen passend aanbod te zijn. Voor deze persona's kijkt een kwartiermaker wat voor hen georganiseerd kan worden.
- Deloitte ontwikkelt een handelingsperspectief ('beslisboom') bij de persona's, waarin staat waar je als ondersteuner op moet letten als je mensen die je tot een persona kunt rekenen wilt ondersteunen.
- Deloitte is ook met een derde opdracht bezig die gericht is op het ontwikkelen van een voorspelmodel. Dit model is gebaseerd op data die beschikbaar is binnen de gemeente, maar nooit aan elkaar gekoppeld is. De bedoeling is dat straks per stadsdeel te zien is wat de belangrijkste factoren zijn die samenhangen met eenzaamheid, zodat de gemeente weet waarop ingezet kan worden in de wijken.
- Een stadsbrede en wijkgerichte bewustwordingscampagne wordt ingezet om zowel het taboe op eenzaamheid te doorbreken als de directe omgeving aan te moedigen om in actie te komen.

3.5 Dordrecht

De gemeente Dordrecht heeft ervoor gekozen de aanpak van eenzaamheid breed in te steken door te starten met een grote publiekscampagne met de boodschap: 'eenzaamheid verminderen begint bij de inwoners van de stad.' Dit heeft veel los gemaakt in Dordtse samenleving, ook onder ondernemers en de jeugd. Er is een groot netwerk in de stad ontstaan dat zich betrokken voelt bij de aanpak van eenzaamheid. Dit is informeel georganiseerd. Een klein kernteam, met onder andere een projectleider en een medewerker van de gemeente jaagt de lokale aanpak aan. De middelen van de decentralisatie-uitkering zijn over vier jaar verdeeld en gaan naar vernieuwing van het aanbod en verbetering van de kwaliteit van bestaande activiteiten.

Gedane investeringen:

- Ondersteuning voor 'Wij Crabbehof', waarbij eenzame ouderen worden ondersteund om hun netwerk te verbreden.
- Ondersteuning voor een nieuw initiatief gericht op het elkaar ondersteunen bij rouw 'Compassievolle communities'. Dit initiatief is ontwikkeld door de Universiteit voor Humanistiek.
- Cursus 'Grip en Glans' is een aantal keer gegeven.

- Professionals en vrijwilligers zijn getraind in het signaleren van eenzaamheid en het handelen bij signalen.
- De gemeente kijkt of en hoe cursussen zoals 'Grip en Glans' en 'Creatief Leven' verbeterd kunnen worden.

Geplande investeringen:

- De gemeente wil de aanpak op de langere termijn borgen, omdat de uitkering tijdelijk is. In de komende jaren zal de gemeente proberen in te zetten op het regulier maken van aanpakken die goed blijken te werken.

3.6 Gorinchem

Gorinchem heeft integraal sociaal beleid ontwikkeld waar de aanpak van eenzaamheid onderdeel van is. Het uitgangspunt daarbij is positieve gezondheid. De centrale vraag in het integrale beleid is: hoe zorgen we ervoor dat Gorinchem een inclusieve gemeenschap is? De gemeente richt zich met de aanpak van eenzaamheid op sociale netwerkversterking en maakt daarbij gebruik van ervaringsdeskundigen. Speciaal speerpunt is het verbeteren van de kwaliteit en het bereik van buurtwerk.

Gedane investeringen:

- Tijdens de week tegen eenzaamheid is een groot aantal activiteiten ondersteund.
- De gemeente heeft activiteiten gericht op eenzaamheid gepromoot.
- Bestaande projecten zoals seniorenfit zijn uitgebreid. Seniorenfit is een initiatief van Gorinchem Beweegt waarbij ouderen worden uitgenodigd voor een fittest.
- Er is een evaluatie uitgevoerd van Vrijwilligers fit.

Geplande investeringen:

- Er is een cursus eenzaamheid ingekocht voor mensen die zelf met hun eenzaamheid aan de slag willen.
- Project gericht op netwerkversterking (met ervaringsdeskundigen)

3.7 Haarlem

De Gemeente Haarlem was al bezig met een lokale aanpak van eenzaamheid toen de decentralisatie-uitkering werd overgemaakt. De motor van de aanpak van eenzaamheid is het netwerk 'Haarlem Ontmoet' waarin drie werkgroepen zich richten op jongeren, migrantenouderen, en aandachtsfunctionarissen. De subsidie voor het netwerk 'Haarlem Ontmoet' is onlangs verlengd.
De decentralisatie-uitkering wordt over meerdere jaren ingezet. In 2020 wordt een deel van het budget ingezet om nieuwe initiatieven te ondersteunen. Het gaat om initiatieven die zich in de afgelopen jaren bewezen hebben, maar waarvoor per 2020 geen budget meer beschikbaar was. De rest van de decentralisatie-uitkering wordt ingezet om vanaf 2020 meerjarige initiatieven op het gebeid van het voorkomen en tegengaan van eenzaamheid te ondersteunen.

Gedane investeringen:

- De werkgroep die zich richt op migrantenouderen heeft gekeken naar hoe je huisbezoeken kunt uitvoeren bij migrantenouderen. Dit hebben ze samen gedaan met migrantenzelforganisaties. Daarnaast bekijkt de werkgroep hoe 'Welzijn op recept' beter kan aansluiten bij oudere migranten. Deze groep wordt momenteel met deze aanpak nog niet bereikt.

- Over eenzaamheid onder jongeren is een film gemaakt, waarin jongeren aan het woord komen.
- De werkgroep ‘aandachtsfunctionarissen’ richt zich op het toerusten van professionals en vrijwilligers met behulp van trainingen.

Geplande investeringen:
- In december 2019 vindt een werkconferentie plaats waarin wordt bepaald welke activiteiten in 2020 worden uitgevoerd.

3.8 Haarlemmermeer

Vanaf 2015 is de gemeente Haarlemmermeer bezig met het verstevigen van de sociale basis onder de paraplu van het samenwerkingsverband ‘Meer voor Elkaar’. Het bevorderen van de kwaliteit van leven staat centraal. In 2018 zetten de raad en de wethouder eenzaamheid op de agenda. Sinds de gemeente een aanpak van eenzaamheid heeft, is het bedrijfsleven en de Rotary geïnteresseerd om aan te sluiten.
De crux bij de aanpak van eenzaamheid zit volgens de gemeente in het goed toerusten van professionals en vrijwilligers op het terrein van signaleren en toeleiden. De sociale kaart blijkt nog onvoldoende bij de professionals en vrijwilligers bekend te zijn. Om dit te verbeteren organiseert de gemeente ‘Kijk in de wijk’-sessies’ voor professionals.
Onlangs is de alliantie ‘Samen tegen Eenzaamheid’ gelanceerd. Hierbij zijn ook bedrijven aangehaakt. De deelnemers hebben een 'ik doe mee-verklaring' getekend. De vraag is nu hoe dit nieuwe netwerk actief en duurzaam kan worden.

Gedane investeringen
- Op 2 oktober is met een bijeenkomst de alliantie ‘Samen tegen Eenzaamheid’ gelanceerd.
- Tijdens de Week tegen eenzaamheid zijn vanuit het samenwerkingsverband ‘Meer voor elkaar’ verschillende activiteiten georganiseerd, die met behulp van een gezamenlijke website onder de aandacht gebracht zijn. Op de website is ook informatie over de aanpak van eenzaamheid te vinden.
- Aan 150 inwoners is de mogelijkheid geboden de seniorentablet Compaan te gebruiken. Deelnemers mogen de Compaan zes maanden gratis gebruiken. Dan moeten ze beslissen of ze de Compaan overnemen. Vilans voert een effectonderzoek uit naar het gebruik van de Compaan.
- De welzijnsorganisatie ontwikkelt momenteel een training om o.a. aan te bieden aan supermarkten, bedrijven en ondernemers. Dit is net uitgezet en zal begin volgend jaar worden uitgevoerd.
- In oktober is ‘Mijn Buurt’ een nieuw onderdeel van de digitale sociale kaart gelanceerd. Hierin is het lokale aanbod te zien voor bijvoorbeeld maaltijden en de gymclub.
- In november zijn er drie ‘Kijk in de wijk’-bijeenkomsten georganiseerd om professionals bekend te maken met het lokale aanbod van vrij toegankelijke activiteiten zoals ontmoetingsgroepen en maaltijdvoorzieningen.

Geplande investeringen:
- Volgend jaar gaan twee sociaal werkers de train-de-trainer ‘Creatief leven’ volgen, zodat zij deze training vervolgens zelf aan kunnen bieden aan inwoners.
- De welzijnsorganisatie ontwikkelt momenteel een training om aan te bieden aan supermarkten, bedrijven en ondernemers. De training richt zich op vragen als: Hoe signaleer ik? Hoe knoop ik een praatje aan? Wat kan ik zelf doen? En waar kan ik een signaal neerleggen?

- Er wordt een geschikte ambassadeur gezocht voor de alliantie tegen eenzaamheid.

3.9 Heerlen

De gemeente Heerlen heeft een integrale agenda voor ouderen opgesteld voor de komende drie jaar, waar de aanpak van eenzaamheid een onderdeel van is. De decentralisatie-uitkering wordt besteed aan de uitvoering van de integrale agenda. Om de uitkering zorgvuldig te besteden en duurzame investeringen te doen, is gekozen om het geld te verdelen over drie jaar.

Gedane investeringen:

- Er zijn verschillende activiteiten georganiseerd tijdens de week tegen eenzaamheid.
- Heerlen is een regionale samenwerking gestart met Kerkrade, Landgraaf, Valkenburg en Sittard-Geleen, waarbij wordt gekeken naar hoe de gemeenten elkaar kunnen versterken.
- Heerlen is betrokken en kartrekker bij URBACT. Een Europees project waarbij gewerkt wordt met 'social impact bonds' die zich richten op zelfredzaamheid en eenzaamheid onder ouderen. In Heerlen zijn inmiddels twee banken en een woningcorporatie bereid om zich met een social impact bond in te zetten met een project gericht op het verminderen van eenzaamheid binnen dit project. De voortgang van dit project wordt gemonitord door de Hogeschool Zuyd.
- Er worden trainingen gegeven aan zowel ouderenconsulenten van een welzijnsorganisatie als vrijwilligers van onder andere de Zonnebloem. Deze training wordt verzorgd door de Hogeschool en universiteit. Deelnemers worden getraind in hoe ze huisbezoeken kunnen uitvoeren bij 75-plussers en hoe zij goed door kunnen verwijzen.

Geplande investeringen:

- Heerlen is bezig met het opzetten van een lokaal meldpunt eenzaamheid. De verwachting is dat deze in 2020 wordt gelanceerd. De gemeente heeft afgezien van een aansluiting bij het landelijke meldpunt eenzaamheid, omdat mensen hier niet in hun eigen dialect terecht kunnen.
- Organiseren van de 'Week van verbinding' in 2020.
- In het voorjaar van 2020 zullen drie wijken in Heerlen actief aan de slag gaan met het thema eenzaamheid. Dit is een samenwerking met lokale commissie van bewoners. Uitgangspunt hierbij is dat lokale bedrijven, initiatieven en bewoners op wijkniveau bedenken waar zij behoefte aan hebben met betrekking tot eenzaamheid.
- Er worden gesprekken gevoerd met marketingbureaus over een bewustwordingscampagne om het taboe van eenzaamheid te doorbreken.

3.10 Leeuwarden

De gemeente Leeuwarden wil met de aanpak van eenzaamheid 'Over de drempel' voortbouwen op de opbrengsten van de culturele hoofdstad. De aanpak is niet zozeer gericht op het 'oplossen' van eenzaamheid, maar meer op het stimuleren dat mensen het gevoel krijgen 'ertoe te doen' en van belang zijn voor een ander. De gemeente wil daarbij cultuur inzetten als middel, ook om het taboe op gevoelens van eenzaamheid te doorbreken. Als uitgangspunt voor de aanpak is een korte startnotitie opgesteld met verschillend netwerkpartijen uit schillende sectoren (o.a. sport, cultuur, onderwijs, welzijn en ondernemers). De aanpak is vooral gericht op het met elkaar uitvoeren, om zo te voorkomen tijd te verliezen met beleidsprocessen.

Gedane investeringen:

- Met het netwerk is de startnotitie 'Over de drempel, ervaren dat je ertoe doet' gemaakt.

- Er is een open call uitgezet voor cultuurmakers en maatschappelijke initiatiefnemers die iets willen doen aan het verminderen van eenzaamheid. Op een bijeenkomst op 30 november 2019 met het netwerk en bewoners is bekend gemaakt welke zes projecten zijn gehonoreerd.
- Op de bijeenkomst van 30 november 2019 heeft ook een sessie met de gemeenteraad en o.a. ervaringsdeskundigen plaatsgevonden om met elkaar in gesprek te gaan over eenzaamheid.
- In de buurt waar eenzaamheid het hoogste is, heeft stichting Sociaal Goud met medewerking van studenten een verkenning gedaan naar het aanbod. Daaruit bleek dat er veel activiteiten en initiatieven zijn waarvan bewoners niet op de hoogte zijn. Sociaal Goud investeert daarom nu in het verbeteren van het bereik van de activiteiten en initiatieven en de onderlinge samenwerking.
- In verschillen buurten zijn netwerken actief die activiteiten ondernemen op het terrein van eenzaamheid. De gemeente heeft bijeenkomsten georganiseerd waarin buurten zonder zo'n netwerk kunnen leren van de buurten met een netwerk. De behoeften van de deelnemers staan centraal tijdens de bijeenkomsten. Hoe kunnen bijvoorbeeld verschillende maatjesprojecten elkaar helpen versterken?

Geplande investeringen:

- De zes gehonoreerde culturele activiteiten worden in 2020 uitgevoerd. Dit is onderdeel van de mineskipprogrammering Leeuwarden-Fryslân 2028. De effecten van de projecten op de bewoners worden onderzocht.
- De lokale samenwerking tussen bestaande netwerken in wijken en dorpen wordt versterkt met behulp van studenten van hogescholen.
- Bijstellen van de startnotitie 'Over de drempel' op basis van geleerde lessen.
- Communicatie rondom het doorbreken van het taboe op eenzaamheid.
- Meer communiceren over het beschikbare aanbod, zodat het bereik van de activiteiten verbetert en de samenwerking wordt versterkt.

3.11 Lelystad

In de gemeente Lelystad is de 'ronde tafel tegen eenzaamheid' actief, een netwerk van ongeveer 20 partijen die activiteiten ondernemen rondom de aanpak van eenzaamheid. Binnen dit netwerk zijn drie werkgroepen actief die zich richten op drie levensfasen: jongeren, de middengeneratie en ouderen.

Gedane investeringen:

- Vanuit de werkgroep jongeren is ingezet op het laten maken van een theaterproductie door Art Life. Zij helpen maatschappelijke vraagstukken bespreekbaar maken onder jongeren. Art Life is in alle klassen van het MBO geweest. Uiteindelijk zijn 120 kinderen op auditie geweest. 60 jongeren uit de doelgroep (die zichzelf regelmatig eenzaam voelen) zijn aan de slag en in februari is de uitvoering. Aan het project zit een follow-up-programma vast.
- Voor 200 vrijwilligers is een interactieve bijeenkomst georganiseerd over eenzaamheid. Naast goede praktijkvoorbeelden zijn onderwerpen aan bod gekomen als: het doorbreken van het taboe, wat is eenzaamheid en wat kun je doen?
- Project 'lage drempels' is opgestart. Dit is een project om eenzaamheid onder ouderen in Lelystad tegen te gaan en ondersteuning te bieden zodat zij zo lang mogelijk onder prettige omstandigheden thuis kunnen blijven wonen.
- Een publiekscampagne is uitgevoerd (met logo, website en publicaties in de plaatselijke krant).
- Er is samenwerking opgezet met initiatieven uit de cultuursector. Dit sluit aan bij het programma 'New Age Friendly City'.

- Het onderwerp eenzaamheid is als speerpunt binnen de aanpak Positieve Gezondheid opgenomen.

Geplande investeringen:

- De werkgroep die zich op de middengeneratie richt, werkt momenteel de plannen uit. De focus ligt op de vraag: hoe kun je mensen ondersteunen bij het aanleren om je sociale netwerk op te bouwen en zelf stappen te zetten om uit je eenzaamheid te komen? Onderdeel van het plan van aanpak is waarschijnlijk een campagne om eenzaamheid uit de taboesfeer te halen. Een specifieke doelgroep waar de werkgroep zich op wil richten zijn alleenstaande ouders die veel 'ballen in de lucht houden' (opvoeding kinderen, zorg voor ouders en werken).

3.12 Roermond

De gemeente Roermond heeft ervoor gekozen zich te richten op het verminderen van eenzaamheid onder 75-plussers. Hierbij is ook aandacht voor preventie en zijn er dus ook activiteiten voor volwassenen en 'jonge senioren'. De aanpak van eenzaamheid is uiteindelijk als een van de drie actielijnen ondergebracht binnen het programma 'Seniorvriendelijke stad'. De middelen van de decentralisatie-uitkering zet de gemeente met name in om bestaande activiteiten en initiatieven te verbeteren.

Gedane investeringen:

- In februari heeft het college besloten een projectleider aan te stellen om draagvlak te creëren en een plan van aanpak op te stellen voor de aanpak van eenzaamheid.
- In mei is een bijeenkomst georganiseerd met inwoners die zelf te maken hebben met gevoelens van eenzaamheid.
- Er zijn, aan de hand van de vijf pijler van het actieprogramma Een tegen Eenzaamheid, gespreken gevoerd met kernpartners rondom de aanpak van eenzaamheid.
- In juni en september zijn bijeenkomsten georganiseerd met geïnteresseerde bewoners en organisaties. Het doel was om te komen tot een zelfsturend netwerk met een concreet actieplan voor de aanpak van eenzaamheid. Op 17 december 2019 is het actieplan Aanpak eenzaamheid vastgesteld door het college. Het actieplan maakt onderdeel uit van de beweging 'seniorvriendelijk Roermond'.
- Enkele professionals hebben de 'train de trainer' van de Grip en Glans-groepscursus gevolgd. Deze is in het najaar aangeboden aan inwoners.
- De documentaire 'Goede Buren' is vertoond in de Week van de eenzaamheid

Geplande investeringen:

- De laatste hand wordt momenteel aan het plan van aanpak gelegd. Hierin staan drie lijnen centraal:
    - Bewustwording onder *mensen zelf* (over omgaan met eenzaamheid en hun eigen sociaal-emotionele ontwikkeling), *onder professionals en vrijwilligers* (hoe voer je een goed gesprek over eenzaamheid en hoe stimuleer je onderling contact?) en *onder de lokale samenleving* (normalisering en doorbreken taboe).
    - Verbeteren van de kwaliteit van de bestaande activiteiten, voorzieningen en initiatieven.
    - Verbeteren van de samenwerking tussen professionals door ontmoetingen te organiseren, bijvoorbeeld met behulp van 'speed daten' tijdens netwerkbijeenkomsten. Daarnaast wordt de aanpak rondom signaleren en verwijzen uitgewerkt

Onderdeel van het plan van aanpak is een communicatieplan en afspraken over monitoring en evaluatie

3.13 Rotterdam

De gemeente Rotterdam heeft ervoor gekozen de aanpak van eenzaamheid onder te brengen bij het uitvoeringsprogramma 'Ouder en Wijzer' gericht op integrale ondersteuning en zorg voor ouderen. Dit programma kent vier pijlers: 'vitaal', 'ertoe doen', 'wonen en woonomgeving', en 'zorg en ondersteuning'. De aanpak van eenzaamheid valt onder de pijler 'ertoe doen'.
Ten tijde van de uitkering was de gemeente Rotterdam het programma Ouder en Wijzer aan het uitwerken. De uitkering kwam goed uit om alvast voor te sorteren op de uitvoering van dit programma.

Gedane investeringen:

- Het extra inzetten van hoogleraar Anja Machielse bij de lerende gemeenschappen (o.a. gericht op het door ontwikkelen van huisbezoeken).
- Tijdens de 75plus-huisbezoeken kwam naar boven dat ouderen met zingevingsvragen spelen. De gemeente ondersteunt daarom het project 'Motto' dat zich richt op zingevingsvragen. Het is een mix is van individuele en groepsgesprekken.
- Burgercampagne gericht op melden van isolement en eenzaamheid.
- Ondersteuning voor Netwerk nieuw Rotterdam. Dit is een initiatief van jongeren die een netwerk van jongeren hebben opgezet die zich in willen zetten voor de samenleving. Voor een deel voor ouderen, maar ook voor asielzoekers en jongeren die in de knel zitten.
- Ondersteuning voor het project Mijn Rotterdam.
- Ondersteuning voor het beter benutten van talenten van ouderen. Binnen het nationaal programma Rotterdam Zuid krijgen kinderen die 10 uur extra les. Ouderen gaan hier, in het kader van beroepsoriëntatie, gastlessen geven over het beroep dat ze uitgeoefend hebben.
- Met NOOM is afgesproken dat zij een training Sociaal Vitaal in Kleur voor migrantenouderen ontwikkelen en uitrollen. Het streven is een dekkend netwerk in alle gebieden.
- Wijkrapportages met daarin een analyse van de opbrengsten van de gegevens van de huisbezoeken.
- Een bijdrage aan een onderzoek van een promovendus naar een nieuwe vorm van welzijnswerk door Humanitas in Feijenoord. Zij gaan niet zozeer professionals in dienst nemen, maar mensen die al actief zijn helpen bij het ondersteunen van andere mensen. De insteek is: wij gaan zorgen dat u zelf de dingen gaat regelen.
- Financiering van het Congrestival Ouder en Wijzer wat als doel had de inhoud van het programma Ouder en Wijzer te laten landen in de praktijk.

3.14 Schiedam

De gemeente Schiedam is al langer bezig met de aanpak van eenzaamheid en heeft de uitkering gebruikt om, langs de bestaande lijnen, de aanpak van eenzaamheid verder uit te werken.

Gedane investeringen:

- Het grootste deel van de uitkering is ingezet op het uitbreiden van de doelgroep van 'Welzijn op recept'. Welzijn op Recept richtte zich specifiek op ouderen en werd uitgevoerd door een welzijnsorganisatie die zich op ouderen richt. Welzijn op Recept is verbreed naar alle doelgroepen, zowel jong, volwassen als oud. Verschillende welzijnsorganisaties trekken nu samen op richting de eerstelijnszorg (o.a. huisartsen, wijkverpleegkundigen) en de sociale wijkteams.

- Doorgaan met de uitvoering van de huisbezoeken 'Wijkpeil'. Vrijwilligers bezoeken ouderen om hun behoeften omhoog te halen en eventuele sociale problematiek te signaleren.
- Met behulp van de adviseur van het actieprogramma wordt een methodiek ontwikkeld om per wijk, met behulp van persona's, te kijken of het aanbod aansluit. Deze methodiek is ontwikkeld in de wijk waar de eenzaamheid het hoogste is. De methodiek wordt later in andere wijken ingezet.
- Er is een interventie gestart gericht op ontmoeting onder oudere migranten, met name onder oudere vrouwen met een Turkse achtergrond. Belangrijk aandachtspunt is het vinden van vrijwilligers die de groep duurzaam kunnen ondersteunen.

3.15 Terneuzen

In Terneuzen was eenzaamheid voor de DU-uitkering al geïntegreerd in een brede aanpak van welzijn. Er bestaan in Terneuzen al veel initiatieven rondom eenzaamheid. Een kleine werkgroep bekijkt hoe het beste een duurzame verbeterslag gemaakt kan worden rondom de aanpak van eenzaamheid. Daarbij staat het concept 'positieve gezondheid' centraal. De vraag is: hoe kun je ervoor zorgen dat burgers die vereenzamen (en zich hier mogelijk niet van bewust zijn) handvatten krijgen, zodat zij zelf een positieve verandering in hun leven in gang kunnen zetten.

Gedane investeringen

- in september is een bijeenkomst over het thema eenzaamheid georganiseerd door welzijnsorganisaties Present en Aan-Z.
- met stakeholders zijn verkennende gesprek gevoerd
- Een kleine werkgroep bekijkt, vanuit het concept positieve gezondheid, hoe het beste een duurzame verbeterslag gemaakt kan worden rondom de aanpak van eenzaamheid. Hierbij is contact met lector 'Healty Region' Olaf Timmermans (Hogeschool Zeeland) die zich bezig houdt met positieve gezondheid. Een van de inzichten is bijvoorbeeld dat als je structureel iets wil verbeteren, dan moeten bijvoorbeeld professionals die in beroepen zitten die eenzame mensen tegen komen attent zijn op vereenzaming.

3.16 Westerveld

In de gemeente Westerveld zijn de laatste jaren veel nieuwe initiatieven ontstaan die zowel indirect als direct gericht zijn op het voorkomen en verminderen van eenzaamheid. Onder de verschillende organisaties die iets doen rondom sociale vraagstukken, waaronder eenzaamheid, bleek behoefte aan meer uitwisseling en samenwerking. Daarom zijn verschillende bijeenkomsten georganiseerd om partijen met elkaar kennis te laten maken. In de gemeente Westerveld heeft de welzijnsorganisatie Welzijn MensenWerk een nieuwe gebiedsgerichte werkwijze ontwikkeld. Hierin nemen zogenaamde 'dorpsverbinders' een centrale plek in. Deze dorpsverbinders zetten in de 26 dorpskernen een netwerk op waarin lokale organisaties (o.a. zorgorganisaties, wijkagenten en vrijwilligersorganisaties) samenwerken rondom sociale problematiek. De dorpsverbinders zijn gemakkelijk bereikbaar voor inwoners, waardoor zij inwoners eenvoudig kunnen wijzen op de beschikbare activiteiten, ondersteuning en zorg.

Gedane investeringen:

- Ondersteuning voor het project 'Westerveld Verbonden', waarin het gebruik van een tablet voor ouderen (Compaan) centraal staat. Hierbij is naast welzijn een grote zorgaanbieder betrokken. Uit de uitgevoerde pilot is gebleken dat het gebruik van de Compaan bijdraagt aan beter contact met familie.

- Ondersteuning voor ‘Eet mee’. Een project waarbij bijvoorbeeld ouderen aanschuiven bij gezinnen of mensen die als gastadres voor een etentje willen fungeren. Het project loopt nog en of het tot structureel contact leidt is nog niet te zeggen, wel zijn de ouderen die deelnemen erg enthousiast.
- Ondersteuning voor het project 'Koffie & Welzijn'. Een keer per week is de koffietafel in een supermarkt een ontmoetingsplek waar men kan aanschuiven voor een praatje of om een vraag te stellen. Hierbij schuiven een wijkverpleegkundige en een welzijnswerker aan. Het idee is ontstaan tijdens het rijden met de ouderenbus. Elke dinsdag haalt deze bus ouderen van huis op en na het doen van de boodschappen worden ze weer thuis afzet. De ouderen vertelden over de vraagstukken waarmee ze worstelen en zo is het idee voor de koffietafel ontstaan.
- Aan de hand van cijfers is gekeken in welke kernen eenzaamheid het meeste speelt. Vervolgens is gekeken hoe dit te verklaren is. In een van de kernen is een instelling gevestigd voor mensen met een lichtverstandelijke beperking en mensen met een criminele achtergrond. Onder hen bleek eenzaamheid opmerkelijk hoog. De gemeente is over verschillende onderwerpen, waaronder eenzaamheid, in gesprek met de instelling. Voor twee andere kernen waar eenzaamheid hoog is, werkt Welzijn MensenWerk momenteel, in samenwerking met de adviseur van Een tegen Eenzaamheid, een plan van aanpak uit.

Geplande investeringen:

- De komende tijd wordt ingezet op een publiekscampagne gericht op inwoners. Centraal daarin staat bewustwording van de problematiek en het doorbreken van het taboe. De campagne sluit aan bij landelijke acties, zoals de Week tegen eenzaamheid.
- In de gemeente is vanwege de grote oppervlakte vervoer een vraagstuk. De gemeente verkent momenteel welke rol ANWB automaatje hierbij kan spelen.

4 Algemene geleerde lessen

De decentralisatie-uitkering heeft een flinke impuls gegeven aan de lokale aanpakken van eenzaamheid in de zestien gemeenten. Waar staan de zestien gemeenten in december 2019 en wat zijn de belangrijkste inzichten die zij hebben opgedaan in het afgelopen jaar?

Bestaande aanbod inventariseren
Op de vraag wat gemeenten met de decentralisatie uitkering gedaan hebben, antwoorden bijna alle gemeenten dat zij eerst in kaart hebben gebracht wat er in de gemeente al gebeurt dat gericht is op het voorkomen en verminderen van eenzaamheid. Sommige gemeenten zijn al langer bezig met de aanpak van eenzaamheid en hebben deze fase al afgerond. Bij het in kaart brengen van het bestaande aanbod zien gemeenten dat er al veel gebeurt dat direct of indirect bijdraagt aan het voorkomen en verminderen van eenzaamheid. Meerdere gemeenten geven aan dat zij verrast zijn hoeveel er gebeurt. De geïnterviewde beleidsmedewerkers van de gemeente Westerveld vertellen bijvoorbeeld:

"We wisten al wel dat er van alles was. Maar er gebeurt zo ongelofelijk veel meer dan we dachten. Wat we ook wel eens terug hoorden was dat sommige initiatieven zich wel eens over het hoofd gezien voelden. Dat is dus wat we geleerd hebben, eerst goed kijken naar wat er allemaal al gebeurt en sluit daarbij aan."

Na de fase van het inventariseren van de bestaande activiteiten, volgt voor veel gemeenten het inzicht dat een duurzame verbeterslag bij de aanpak van eenzaamheid mogelijk is door enerzijds de kwaliteit van de bestaande activiteiten te verbeteren en anderzijds het bestaande aanbod aan te vullen, als blijkt dat er voorzieningen of activiteiten ontbreken.
Voor sommige gemeenten leidt het inventariseren van de activiteiten ook tot het inzicht dat er behoefte bestaat aan meer afstemming en samenwerking tussen de organisaties en initiatieven die zich inzetten om eenzaamheid te voorkomen of verminderen. Hoewel er veel activiteiten en initiatieven zijn, blijken deze nog niet altijd de mensen te bereiken op wie zij zich richten. Door zowel beter te signaleren en vervolgens door te verwijzen, kunnen meer mensen die vereenzamen bereikt en ondersteund worden. Soms biedt dit ook de kans om de kanteling te maken naar het meer gebruik van laagdrempelige initiatieven van bewoners en vrijwilligers. De beleidsmedewerker van de gemeente Haarlemmermeer vertelt bijvoorbeeld:

Met 'Kijk in de wijk' maken we professionals bekend met het aanbod in drie gebieden. We laten de vrij toegankelijke activiteiten zien waar inwoners zonder indicatie naartoe kunnen, zoals ontmoetingsgroepen en maaltijdvoorzieningen van inwoners en vrijwilligers. We zien dat professionals nog vaak verwijzen naar het voor hen bekende geïndiceerde aanbod, het duurdere aanbod. Terwijl er ook dichterbij voor inwoners leuke dingen zijn … ."

Verdiepingsslag in de problematiek van eenzaamheid
Hoewel veel activiteiten en initiatieven in gemeenten zich direct of indirect op het voorkomen en verminderen van eenzaamheid richten, werden deze activiteiten en initiatieven in het verleden vaak niet als zodanig 'geframed'. De doelen van de initiatieven en activiteiten werden bijvoorbeeld benoemd als 'bevorderen zelfredzaamheid', 'verbeteren sociale samenhang' of 'verminderen armoede'. Omdat 'het voorkomen en verminderen van eenzaamheid' als hoofddoel relatief nieuw is, hebben de meeste geïnterviewde gemeenten gelijktijdig met het inventariseren van het aanbod, zich verdiept in de problematiek van eenzaamheid. Waar hebben we het eigenlijk over? Tijdens netwerkbijeenkomsten zijn bijvoorbeeld inleidingen gegeven over wat eenzaamheid is, in welke wijken of kernen het relatief

veel speelt, wanneer het een probleem is, en wat je eraan kunt doen. Ook uitzendingen op televisie (o.a. van het Actieprogramma Een tegen Eenzaamheid) lijken bij gedragen te hebben aan een beter inzicht in wat eenzaamheid is en wat het voor mensen betekent. Meerdere gemeenten gaven aan gaandeweg het inzicht te ontwikkelen dat 'eenzaamheid verminderen meer is dan alleen ontmoeting faciliteren'.
In een aantal gemeenten die al wat langer aan de slag zijn met de aanpak van eenzaamheid is een verdiepingsslag gemaakt in de problematiek van eenzaamheid door 'persona's' uit te werken van specifieke groepen mensen die vereenzamen (o.a. Amsterdam, Den Haag en Schiedam). Hierbij hebben gemeenten gebruik gemaakt van beschikbare cijfers over de prevalentie van eenzaamheid en daarmee samenhangende factoren. De gemeente Den Haag is bijvoorbeeld gestart met het analyseren van data om in kaart te brengen wat de belangrijkste factoren zijn waarmee vereenzaming samenhangt. De geïnterviewde beleidsmedewerker vertelt:

"Met behulp van data-analyse hebben we inzicht gekregen in de belangrijkste factoren die samenhangen met eenzaamheid. Denk aan armoede, schulden, wijkopvoedondersteuning, veiligheid, noem maar op. Dus als je eenzaamheid in een stadsdeel wil aanpakken, dan weet je aan welke knoppen je kunt draaien. Dat geeft input voor de mensen die het welzijnsbeleid op wijkniveau maken (…). Het geeft ons bovendien inzicht met welke afdelingen we binnen het stadhuis samen moeten werken."

Vervolgens hebben gemeenten, aan de hand van de cijfers, gesprekken met professionals, vrijwilligers en sleutelpersonen gevoerd om de persona's een gezicht te geven. De gemeenten zijn enthousiast over deze aanpak, omdat het hen een helder beeld geeft over welke groepen last hebben van eenzaamheid, hoe deze problematiek er precies uitziet en wat je er aan kunt doen. Dit helpt hen bovendien om te bepalen waar zij zich op moeten richten. De geïnterviewde medewerker van de gemeente Den Haag vertelt:

"Vervolgens hebben we op wijkniveau persona's uitgewerkt. Dat geeft inzicht in nieuwe groepen die vereenzamen. Je krijgt zicht op voor wie voldoende is, waar interventies verbeterd kunnen worden en voor wie geen passende interventies zijn. De persona's hebben ons handvatten gegeven waar we ons op moeten richten."

Andere gemeenten, die geen persona's ontwikkeld hebben, maar wel aan de hand van cijfers en gesprekken in de praktijk de problematiek verkend hebben, krijgen ook nieuwe doelgroepen in beeld. De geïnterviewde beleidsmedewerker van de gemeente Baarn vertelt bijvoorbeeld:

"We hebben hier veel ouderen en die zijn mondig. Daardoor is er veel voor ouderen. Mensen die minder goed deel kunnen nemen, die komen snel op een zijspoor te staan. Er is veel verborgen eenzaamheid horen we. We zien twee nieuwe doelgroepen: jongeren en alleenstaande ouders met kinderen. Daar is heel weinig voor. En wat er is, daar wordt weinig gebruik van gemaakt. Het consultatiebureau wees ons daar ook op: 'richt je niet alleen op ouderen'."

De geïnterviewde medewerkers van de gemeente Westerveld vertellen naar aanleiding van een verkenning in vier kernen waar relatief veel inwoners zich eenzaam voelen:

"Wat we wel hoorden was, er wonen hier ook ouderen uit het westen. Hun kinderen wonen nog in het westen. Zij bouwen hier een beetje een netwerk op. Ze sluiten aan bij verenigingen, maar zodra ze ouder worden, dan merk je dat hun netwerk niet sterk genoeg is. (…) In de kern Bosschoord is een

grote instelling gevestigd voor mensen met zeg maar een licht verstandelijke beperking en een criminele achtergrond. Dat de eenzaamheid daar zo hoog was, dat wisten we niet. Daarover zijn we nu in gesprek met de instelling."

'Integrale aanpak' in de praktijk en het beleid

Een ander inzicht dat gemeenten hebben opgedaan is dat eenzaamheid een overkoepelend sociaal vraagstuk is. Zoals sommige gemeenten het benoemen: "Eenzaamheid is een uitkomst, het begint niet met eenzaamheid." En: "Eenzaamheid gaat overal dwars doorheen, bijna alle netwerken in het sociale domein hebben wel een link met eenzaamheid." De geïnterviewde gemeenten wijzen erop dat er vaak onderliggende problematiek speelt waardoor mensen vereenzamen, zoals armoede, schulden, psychische kwetsbaarheid, ziekte, beperkte mobiliteit, ongeschikte woningen en overbelasting door mantelzorg. Om zo'n overkoepelend probleem als eenzaamheid aan te pakken is volgens sommige geïnterviewde gemeenten een 'integrale aanpak' nodig.

Met een 'integrale aanpak' verwijzen de geïnterviewden naar een integrale aanpak in enerzijds de praktijk, en anderzijds het beleid. In de *praktijk* gaat het hen erom dat professionals die in contact komen met mensen die vereenzamen vanuit allerlei verschillende sectoren (o.a. wonen, welzijn, zorg, werk en commercie) alert zijn op signalen van vereenzaming. En dat zij weten naar wie zij door kunnen verwijzen. Om zo'n integrale manier van werken in de praktijk te bewerkstellingen, ontwikkelen gemeenten trainingen waarin deze professionals getraind worden in het signaleren, handelen en doorverwijzen. De gemeente Den Haag gaat met een interessant experiment aan de slag. Zij denkt erover na verschillende professionals in dezelfde wijk tegelijkertijd te trainen, zowel professionals uit zorg en welzijn als medewerkers van bijvoorbeeld lokale supermarkten. Het idee is dat hierdoor professionals in de wijk niet alleen beter weten wat eenzaamheid is en hoe je het kan signaleren, maar ook dat zij elkaar leren kennen, waardoor het gemakkelijker is om met elkaar samen te werken.

Daarnaast wijzen gemeenten op de noodzaak van integraal *beleid* vanuit de gemeente. Juist omdat eenzaamheid samenhangt met problemen op allerlei levensterreinen, is het volgens hen nodig het beleid dat gericht is op het voorkomen en verminderen van eenzaamheid af te stemmen op beleid dat deze levensterreinen behelst, zoals: wonen, armoede, schulden, werk, vrijetijdsbesteding, gezondheid en mobiliteit.

Aanpak inbedden in bestaande structuren

Door het inzicht onder gemeenten dat er al veel gebeurt rondom de aanpak van eenzaamheid, gecombineerd met het inzicht dat een integrale aanpak in beleid gewenst is, bedden de meeste gemeenten hun aanpak van eenzaamheid in bestaande programma's, of overleg- en afstemmingsstructuren in. In Schiedam is de aanpak van eenzaamheid bijvoorbeeld ondergebracht bij het netwerkoverleg 'Samen Schiedam' waarin subsidiepartners uit het sociale domein bij elkaar komen in verschillende 'thematafels'. Binnen de thematafel 'Ontmoeten' is de werkgroep 'Eenzaamheid' actief, met daarin onder andere welzijnsorganisaties, de gemeente, bewonersinitiatieven en sociale ondernemers. In de gemeente Roermond, dat relatief sterk vergrijst, is gekozen om de aanpak van eenzaamheid onder te brengen bij het programma van 'seniorvriendelijke stad'. Daarin staan drie actielijnen centraal: dementie, eenzaamheid en depressie bij ouderen. De gemeente Rotterdam heeft ervoor gekozen de aanpak van eenzaamheid onder te brengen bij het uitvoeringsprogramma 'Ouder en Wijzer' gericht op integrale ondersteuning en zorg voor ouderen. Dit programma kent vier pijlers: 'vitaal', 'ertoe doen', 'wonen en woonomgeving', en 'zorg en ondersteuning'. De aanpak van eenzaamheid valt onder de pijler 'ertoe doen'.

Coalitie- en netwerkvorming
Bijna alle gemeenten werken met netwerken bij hun aanpak van eenzaamheid. Soms wordt de aanpak van eenzaamheid ingebed in bestaande netwerken (zoals hierboven beschreven), soms richten gemeenten een nieuw netwerk op voor de aanpak van eenzaamheid, en sommige gemeenten doen beiden. In het laatste geval bestaat het netwerk dat zich specifiek richt op de aanpak eenzaamheid vaak uit partijen uit de hele lokale samenleving, inclusief organisaties zoals de Lions Club en ondernemers zoals bakkers en filiaalmanagers van supermarkten.
Gemeenten die met netwerken werken die zich specifiek op eenzaamheid richten, geven aan dat een aantal zaken van belang is voor het goed functioneren van het netwerk. Allereerst is dat een projectleider. Deze kan door gesprekken te voeren met organisaties draagvlak creëren en partijen met elkaar in contact brengen. Verder kan deze projectleider het samenwerken aanjagen door bijeenkomsten te organiseren voor het netwerk en te zorgen dat er heldere afspraken gemaakt worden over waar het netwerk voor staat en welke activiteiten uitgevoerd worden.
Verder geven meerdere gemeenten aan dat het werken met kleinere werkgroepen binnen het grotere netwerk goed werkt. De geïnterviewde beleidsmedewerker binnen de gemeente Lelystad vertelt:

"De coalitie liep eerst niet goed, het was vooral gezellig met elkaar overleggen. Toen hebben we met elkaar besproken: wat zijn de thema's waarover we het met elkaar moeten hebben? Wat gaan we doen? Dat leidde tot drie werkgroepen: jongeren, de middengroep en ouderen. Dat waren handzamere groepen. Iedereen in de groep heeft belang bij het onderwerp, en toen ging het leven."

De geïnterviewde beleidsmedewerker van de gemeente Haarlem vertelt:

"Nu we werkgroepen hebben en zij aangeven wat ze nodig hebben, en waar ze tegenaan lopen, loopt de coalitie beter. De betrokkenheid van de partners is daardoor veel groter."

De rol die de gemeente oppakt in het netwerk is ook van belang. Wanneer de gemeente zich opstelt als een van de samenwerkingspartners om van het netwerk een succes te maken, blijkt dat goed te werken. De geïnterviewde beleidsmedewerker van de gemeente Haarlem vertelt over de nieuwe rol van de gemeente:

"Eerst kwamen we langs en dan ging het alleen over geld. Nu zijn we lid en denken we mee. Zo blijven we op de hoogte, weten we wat er speelt en zien we waar winst te behalen is. Dat werkt beter."

Gebiedsgericht werken
Een ander inzicht dat meerdere gemeenten (o.a. Schiedam, Amsterdam, Rotterdam, Leeuwarden, Den Haag, Westerveld) hebben opgedaan is dat een gebiedsgerichte aanpak goed lijkt te werken. Door met betrokkenen in een dorp, buurt, wijk of stadsdeel in gesprek te gaan over de belangrijkste knelpunten in het gebied kan er gericht aan het verbeteren van deze knelpunten gewerkt worden. Door het beperkte schaalniveau is de situatie overzichtelijker, kennen professionals en vrijwilligers elkaar beter en kan er daardoor sneller onderling geschakeld worden.

5 Actuele knelpunten en tips

In het afgelopen jaar, sinds zij de decentralisatie-uitkering hebben gekregen, hebben de 16 gemeenten veel geleerd bij het uitvoeren van hun aanpak van eenzaamheid. Tegelijkertijd benoemen de gemeenten ook een aantal knelpunten waar zij bij hun aanpak tegenaan lopen. Hieronder hebben we die op een rij gezet. Sommige gemeenten hebben op basis van hun ervaringen ook tips gegeven voor andere gemeenten om deze knelpunten te overwinnen, daarmee eindigen we de bespreking van elk knelpunt.

Hoe ontwikkel je een actief netwerk dat duurzaam is?
Hoewel de meeste gemeenten met netwerken werken, lopen zij tegelijkertijd nog wel tegen 'uitdagingen' op bij het werken met deze netwerken. Gemeenten die recent een gemeentebreed netwerk hebben opgericht, vragen zich bijvoorbeeld af hoe zij inhoud en vorm aan het netwerk kunnen geven, èn hoe zij het duurzaam kunnen maken. De geïnterviewde beleidsmedewerker van de gemeente Haarlemmermeer vertelt:

"We hebben nu commitment voor onze alliantie. Maar hoe gaan we het netwerk vormgeven? Wat gaan we doen? En ook, hoe financieren we het netwerk?"

Ook worstelen sommige gemeenten met de tegenstelling van het open karakter van het netwerk en het sturen op kwaliteit. De geïnterviewde beleidsmedewerker van de gemeente Lelystad vertelt:

"Iedereen kan aansluiten, maar wat kom je doen en wat kom je halen? En werkt het wel wat de organisaties doen die aansluiten? Hoe ga je daarmee om?"

Het betrekken van ondernemers is daarnaast iets dat veel gemeenten beogen met hun netwerken, maar dat blijkt in de praktijk niet eenvoudig. In de gemeente Dordrecht is het gelukt om een beweging op gang te brengen en hebben bijvoorbeeld kleine ondernemers zoals bakkers bijvoorbeeld activiteiten georganiseerd tijdens de week tegen eenzaamheid. Het duurzaam betrekken van ondernemers blijkt voor de meeste gemeenten echter lastig. De geïnterviewde beleidsmedeweker van de gemeente Haarlemmermeer vertelt hierover bijvoorbeeld:

"*Bedrijven zijn steeds minder bereid te investeren, dat is wel een dingetje. Ze willen wel een keer een uitje of een maaltijd organiseren, maar er is meer nodig om echt iets te doen aan eenzaamheid. (…) Bedrijven willen echt iets concreets doen. Als je belt of ze aan willen sluiten dan vragen ze: 'Ja, maar wat gaan we dan doen?'*"

Ten slotte vertellen meerdere gemeenten dat zij merken dat de partners in het netwerk het vaak al erg druk hebben, ook omdat zij al bij andere netwerken zijn aangesloten. De geïnterviewde beleidsmedewerker uit Delft vertelt:

"*Je hebt meer tijd nodig dan 1,5 uur per maand, maar meer tijd is niet beschikbaar. Hoe ga je daarmee om?*"

***Tips**:*

"*Het is motiverend voor het netwerk om iets concreets te doen, waar je resultaten van ziet. Zoals wij bijvoorbeeld gedaan hebben met de Compaan (tablet voor ouderen).*"
(Gemeente Haarlemmermeer).

"*Samenwerken is een opgave als je in een netwerk werkt. Grijp niet naar de traditionele oplossingen, zoals een sociale kaart. Wij geloven in ontmoeten. Faciliteer dat betrokkenen in het netwerk elkaar ontmoeten.*"
(Gemeente Roermond).

Waar kun je met signalen van vereenzaming terecht?
Een bekend knelpunt bij de aanpak van eenzaamheid is het signaleren van mensen die vereenzamen. Een belangrijk onderdeel daarvan is de vraag waar bewoners, professionals en medewerkers van bedrijven naartoe kunnen met hun signalen over mensen die lijken te vereenzamen. Veel gemeenten worstelen met de vraag wat zij hiermee moeten doen. Zij zien vaak dat het voor veel bewoners en ondernemers en ook professionals zoeken is waar zij het beste hun signalen neer kunnen leggen: "Het is nog niet gestroomlijnd." Tegelijkertijd zijn in de meeste gemeenten vaak al meerdere informatie- en meldpunten rondom sociale problematiek zoals verward gedrag, overlast, huiselijk geweld en ouderenmishandeling. De vraag die sommige gemeenten zich dan ook stellen: is nog een informatie- of meldpunt de oplossing? Afhankelijk van de lokale situatie zoeken gemeenten naar het beste antwoord op deze vraag. De gemeente Rotterdam geeft bijvoorbeeld aan dat zij het meldpunt isolement samen hebben gevoegd met het meldpunt voor verward gedrag. De beleidsmedewerker van de gemeente Delft vertelt over de afweging die de gemeente maakt:

"*We verdiepen ons in Meldisolement (Signaalpunt tegen eenzaamheid). Intern hoor ik: is het handig om twee meldpunten naast elkaar te hebben? We hebben het meldpunt 'bezorgd'. Dat is voor vieze huizen, geweld, en ook wel eenzaamheid. Meldingen komt binnen bij de toegangsorganisatie van de gemeente. Bij meldisolement komt het binnen bij welzijn, daarna gaat het pas naar de gemeente. (…) Vaak is er een vraag achter de vraag en die kan dan eerst door welzijn verkend worden.*"

Ook tijdens de focusgroep met zeven gemeenten bleek dat veel gemeenten worstelen met de vraag hoe zij het opvangen van signalen het beste in kunnen richten.

Hoe verhoudt 'community building' zich tot de aanpak van eenzaamheid?
Een aantal gemeenten (o.a. Gorinchem, Dordrecht, Leeuwarden en Amsterdam) wijst op het belang van 'community building' en 'buurtwerk' bij de aanpak van eenzaamheid. Tegelijkertijd zien gemeenten dat 'community building' en het meer traditionele buurtwerk rondom buurthuizen en 'huizen van de buurt' zich nog wat onwennig verhouden tot de aanpak van eenzaamheid. De hierbij betrokken organisaties en initiatieven lijken vaak nog te zoeken naar wat hun rol is in de aanpak van eenzaamheid en hoe zij kunnen uitleggen waarom hun activiteiten van belang zijn voor de aanpak van eenzaamheid.
Daarnaast benoemen de geïnterviewde gemeenten twee vraagstukken bij 'community building' en buurtwerk als het om het voorkomen en verminderen van eenzaamheid gaat. Allereerst, vragen de gemeenten zich af of de activiteiten en initiatieven wel mensen bereiken die vereenzamen? De gemeente Amsterdam heeft bijvoorbeeld studenten van de Vrije Universiteit hiernaar een verkenning laten doen in Osdorp, en daaruit bleek dat dit beperkt het geval was.

Een andere vraag is of met de activiteiten en initiatieven alle groepen in wijken, buurten of dorpen bereikt worden. Ook dit lijkt vaak nog bepekt het geval te zijn. Het bereiken van nieuwe groepen, met activiteiten die aansluiten bij de groep die bereikt moet worden, is dan ook een uitdaging volgens enkele geïnterviewde gemeenten.
De gemeente Dordrecht heeft ervoor gekozen de aanpak van eenzaamheid niet individueel in te steken, maar juist als iets dat 'van ons allemaal is.' De gemeente wil met het netwerk een brede beweging op gang brengen waarin mensen meer voor elkaar betekenen. Een van de manieren om daaraan te werken is met een project dat samen met de Universiteit van Humanistiek wordt uitgevoerd 'Compassievolle communities'. Hierin staat het elkaar ondersteuning bieden bij rouw centraal.

> ***Tips***:
> *"Het bereiken van mensen die zich eenzaam voelen zit 'm soms in kleine dingen. Vraag deelnemers iemand mee te nemen waarvan ze denken dat die een groter netwerk kunnen gebruiken."*
> (gemeente Amsterdam).
>
> *"In Rotterdam hebben we 'Bloemenestafette'. Dat gaat ook over het bereiken van eenzame mensen. Met behulp van een boeketje. Je maakt een boeket voor jezelf, en eentje voor een ander. Dat boeketje moet je gaan bezorgen, en later moet je het vaasje ophalen. Dat geeft natuurlijk aanleiding voor een gesprek."*
> (gemeente Rotterdam).

Hoe monitor en evalueer je je aanpak?
Veel gemeenten (o.a. Schiedam, Haarlem, Gorinchem, Den Haag, Lelystad en Baarn) geven aan dat zij het lastig vinden om te bepalen hoe zij hun aanpak van eenzaamheid, en de activiteiten daarbinnen, kunnen monitoren en evalueren. Zij geven aan dat zowel de gemeenteraad als de betrokken wethouder(s) aangeven te willen weten wat de stand van zaken is en wat de investeringen hebben opgeleverd. Eenzaamheid wordt echter momenteel slechts eens in de vier jaar gemeten door de GGD met de Gezondheidsmonitor. En zelfs bij een daling van de cijfers is het nog niet eenvoudig aan te tonen dat dit veroorzaakt wordt door de gedane investeringen. Ook geeft een gemeente aan door de relatief beperkte kennis over wat goed werkt in te moeten zetten op activiteiten waarvan de gemeente *denkt* dat die werken, en dat geeft een ongemakkelijk gevoel. De vraag waar veel beleidsmedewerkers van gemeenten dan ook mee zitten is: 'Hoe kunnen we aan de raad en de wethouder laten zien wat de investeringen opleveren?' En in het verlengde daarvan: 'Hoe maak je afspraken met organisaties en initiatieven over hoe zij laten zien wat hun aanpak heeft opgeleverd? De geïnterviewde medewerker van de gemeente Den Haag licht het dilemma toe:

"*Kijk, we meten eenzaamheid eens in de vier jaar. Maar onze wethouder zou het liefst elke dag willen kijken hoe goed we het doen. En dat speelt ook in de raad. De vraag is dus: welke indicatoren kunnen we onder eenzaamheid zetten? Hoe kunnen we laten zien dat we op de goede weg zijn? Ook voor onszelf, als team van de aanpak eenzaamheid. (…) We weten wat impact heeft op eenzaamheid, dus weten we ook waarop we het verschil kunnen maken.*"

Het zijn vooral vragen die de geïnterviewde gemeente hebben als het om monitoren en evalueren gaat. Geen van de geïnterviewde gemeenten lijkt, specifiek rondom de aanpak van eenzaamheid, te werken met uitgewerkte monitorings- en evaluatie-instrumenten

Hoe borg je de aandacht voor eenzaamheid?

Een andere vraag waar beleidsmedewerkers van gemeenten mee worstelen is hoe zij ervoor kunnen zorgen dat er duurzaam aandacht voor de aanpak van eenzaamheid blijft. De decentralisatie-uitkering heeft geholpen om het onderwerp op de agenda te zetten, maar hoe hou je de aandacht vast? Hoe zorg je dat de aanpak van eenzaamheid onderdeel is van het reguliere beleid, en de reguliere activiteiten, van uitvoerende organisaties? Veel gemeenten zetten, in het kader van een duurzame aanpak, in op deskundigheidsbevordering van professionals en vrijwilligers. Het gaat daarbij om het beter leren signaleren en bespreekbaar maken van eenzaamheid, en het handelen en doorverwijzen. Gemeenten en ontwikkelaars zouden over deskundigheidsbevordering in de toekomst meer met elkaar kunnen uitwisselen, zodat voortgebouwd kan worden op opgedane kennis en ervaringen.

Naast deskundigheidsbevordering maken gemeenten ook gebruik van andere strategieën om de aandacht van eenzaamheid te borgen. Binnen het netwerk van de gemeente Haarlem hebben organisaties bijvoorbeeld zogenaamde ‘aandachtsfunctionarissen’ per organisaties aangesteld. Zij houden de laatste stand van zaken rond het thema bij en zorgen dat de medewerkers binnen hun organisatie daarin mee worden genomen.

Een andere manier om de aandacht voor het thema te verduurzamen is om er politiek draagvlak voor te creëren. Sommige gemeenten hebben dan ook bijeenkomsten of sessies georganiseerd voor de gemeenteraad. In de gemeente Leeuwarden vond deze sessie plaats met hulp van ervaringsdeskundigen. Zo kon er naast politiek draagvlak, ook beter begrip ontstaan voor de problematiek onder de raadsleden.

Ten slotte lijkt het voor de duurzaamheid van het thema van belang dat in de bestaande uitgangspunten en regels voor subsidieverlening aandacht is voor het thema eenzaamheid. In de gemeente Amsterdam is bijvoorbeeld in de uitgangspunten voor de financiering van de ‘sociale basis’ het onderwerp eenzaamheid opgenomen als een speerpunt.

Hoe communiceer je over je aanpak van eenzaamheid?

Ten slotte vertellen veel gemeenten het lastig te vinden hoe zij over de aanpak van eenzaamheid het beste kunnen communiceren. Een veelvoorkomend vraagstuk is bijvoorbeeld: wanneer benoem je eenzaamheid wel en wanneer niet? Als het gaat om het werven van leden voor een lokaal netwerk blijkt het benoemen van eenzaamheid volgens sommige gemeenten bijvoorbeeld goed te werken, omdat nieuwe partijen enthousiast worden van het thema en zich aansluiten. Andere gemeenten benoemen in hun communicatie over het netwerk en de Week tegen eenzaamheid het thema juist zo min mogelijk. Zij communiceren bijvoorbeeld over de ‘Week van verbinding’. Tegelijkertijd willen de meeste gemeenten het taboe op eenzaamheid verminderen en willen zij dat inwoners gevoelens van eenzaamheid gemakkelijker bespreekbaar maken. Maar kun je een onderwerp bespreekbaar maken zonder het te benoemen? En als je het benoemt, hoe kun je dat dan het beste doen?

6 Bijlagen

Bijlage 1: Vragenlijst interviews

- Welke concrete activiteiten hebben jullie ondernomen met de uitkering?
    - Topics: beloofde activiteiten uit de brief langs lopen

- Tot welke resultaten heeft dat geleid?
    Topics:
    - Instrumenten? (product, handleiding, factsheet, website, …)
    - Training?
    - Campagne? (bespreekbaar maken, taboe doorbreken)
    - Bredere implementatie van interventies/ projecten?
    - Samenwerkingsverband?
    - Lokaal meldpunt ingericht
    - Inzicht in de werkzaamheid van (bestaande) initiatieven?

- Welk effect heeft dit gehad op de eigen aanpak van eenzaamheid?
    Topics:
    - Betere samenwerking in een coalitie/ netwerk?
    - Andere sturing van de coalitie?
    - Inzet van nieuwe interventies?
    - Focus op nieuwe doelgroep?
    - Gebiedsgerichter?
    - Eenzaamheid is bespreekbaarder?
    - Meer bestuurlijk commitment?
    - Beter betrekken van mensen die zich eenzaam voelen of hebben gevoeld?
    - Meer gebruik maken van kennis over wat werkt?
    - Duurzamere aanpak?
    - Meer aandacht voor monitoring en evaluatie?

- Wat zijn de belangrijkste lessen die jullie geleerd hebben?
    Topics: breed uitvragen, in elk geval aandacht voor:
    - Sturing
        - Wat werkt daarbij? In de coalitie/ het netwerk de ‘trekker’? Is de gemeente dat? Is de gemeente een (gelijkwaardige) partner in het netwerk?
    - Signaleren van mensen die vereenzamen
    - Netwerkvorming
    - Bestuurlijk commitment
    - Betrekken van mensen die zich eenzaam voelen of hebben gevoeld.
    - Doordachte aanpak (gebruik maken van kennis over wat werkt)
    - Monitoring en evaluatie

- Wat zien jullie als belangrijkste uitdagingen in de toekomst?